

РОЗДІЛ III. ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

УДК. 159.92

І. А. Андрєєва

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПІДПРИЄМСТВ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті проаналізовано специфіку професійної діяльності працівників гірничодобувної промисловості. Акцентовано увагу на психологічних і психофізіологічних особливостях шахтарської праці. Визначені основні проблеми у вивченні даного питання в сучасній науці.

Ключові слова: професійна діяльність, особистість, екстремальні умови діяльності

Актуальність. Поняття «особистість» та його структура описана багатьма науковцями. Однак, в роботах С. Л. Рубінштейна, О. М. Леонтьєва, А. В. Петровського, М. Н. Щербакова в структурі особистості зазначається така складова, як професійна спрямованість. Безумовно, особистість виявляється та формується у взаємодії з навколишнім світом. Саме тому таке фундаментальне значення в процесі її формування набуває діяльність людини, її власний професійний досвід. Людська особистість, тобто об'єктивна реальність, яка позначається поняттям особистість – це, зрештою, реальний індивід, жива, діюча людина. Таким чином, професійна діяльність людини значною мірою впливає на розвиток особистості. Але слід зазначити, що характер впливу професійної діяльності на розвиток та формування особистості визначається також специфікою цієї діяльності.

Однією з малодосліджених з точки зору психологічних характеристик професійної діяльності є робота працівників вугільної промисловості. Увага до цього виду професійної діяльності зумовлена тим, що вугільна промисловість є однією з базових у народногосподарському комплексі України. Вугілля споживається майже у всіх галузях народного господарства і визначальним чином впливає на темпи і можливий рівень розвитку виробництва чорних і кольорових металів, електричної і теплової енергії. Крім того, воно є вихідною сировиною для окремих галузей хімічної промисловості, тобто є важливою складовою економіки нашої держави.

Саме тому **мета дослідження** – визначити основні психологічні характеристики особистості працівників підприємств вугільної промисловості.

Для реалізації поставленої мети визначено такі **завдання**:

1) здійснити теоретичний аналіз стану досліджено-

сті проблеми психологічних особливостей особистості працівників підприємств вугільної промисловості;

2) здійснити психологічний аналіз якості шахтарської праці.

Результати теоретичного дослідження проблеми.

За існуючою класифікацією професій відповідно до умов праці шахтарська праця відноситься до роботи у незвичних та ризиконебезпечних умовах, що входить до списку № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці (Закон України «Про підвищення престижності шахтарської праці»).

Професійний ризик шахтарської праці зумовлений важкими та шкідливими умовами, високим рівнем професійних захворювань. Робота на вугільних шахтах як підземному об'єкті завжди пов'язана з великим ризиком для життя та здоров'я. За даними офіційної статистики, кожні сто тон видобутого вугілля «коштують» одного людського життя. Згідно з Постановою кабінету міністрів України від 8 лютого 2012 р. № 237 «Про затвердження Порядку визначення класу професійного ризику виробництва за видами економічної діяльності» добування кам'яного вугілля віднесено до найвищого – 67 класу ризику.

Вугільна промисловість України забезпечує видобуток і первинну переробку як кам'яного, так і бурого вугілля. Вона є однією з основних галузей паливної промисловості. Кам'яновугільні родовища зосереджені на південному сході (українська частина Донецького басейну) і північному заході (Львівсько-Волинський басейн) країни. Райони видобутку бурого вугілля розкидані на значній площі Українського щита – Дніпровський буровугільний басейн. Площа Донбаського вугільного басейну становить майже

чверть всієї площі нашої країни.

Шахтар – це найнебезпечніша «мирна» професія. Кожен видобутий мільйон тонн корисних копалин обходиться в середньому в чотири людські життя. Гірничо-геологічні умови видобутку кам'яного вугілля Донбасу з року в рік погіршуються у зв'язку з відпрацюванням зручних пластів, що робить шахтарську працю ще більш ризикованою. Крім того, звертає на себе увагу кризовий стан всієї вугільної галузі, про що йдеться у Державній програмі розвитку внутрішнього виробництва (від 12 вересня 2011 р. № 1130) та Державній цільовій економічній програмі розвитку вугільної промисловості на 2011-2015 роки.

Саме через зазначені обставини основні вугледобувні підприємства України, до яких належать шахти, вважаються ризиконебезпечними. Крім того, сучасні проблеми на вітчизняних вугледобувних підприємствах зумовлені також впливом таких чинників:

- чинники, що відносяться до макrorівня: вплив світової та вітчизняної економіки, соціально-політична ситуація у країні.

- чинники мезорівня, які залежать від керівництва компанії та організаційних недоліків у ході роботи підприємства. Відсутність у керівництва підприємств інноваційного мислення призводить до стратегічних помилок, результатом яких є не вирішення, а перенесення існуючих проблем на майбутнє.

- чинники мікрорівня, тобто особистісні якості працівників, психологічна готовність до аварійних ситуацій в будь-який момент, психологічна та емоційна напруженість, зумовлена специфікою діяльності, сформованість професійно важливих якостей, мотивація професійної діяльності, рівень відданого ставлення до керівництва та колег, рівень фізичного здоров'я [4].

Отже, професійна діяльність шахтарів пов'язана з ризиками та знаходиться під впливом багатьох чинників. Усе це ускладнює процес формування та розвитку особистості професіонала, сприяє виникненню захисних механізмів, викладає незадоволеність працею, зменшує рівень мотиваційних прагнень.

Оскільки, за даними науковців, будь-яку форму поведінки, у тому числі й професійну, можна пояснити як внутрішніми, так і зовнішніми причинами, то серед внутрішніх особливе місце займають психологічні властивості суб'єкта поведінки. До зовнішніх умов можна віднести стимули, які впливають із професійної ситуації, що склалася. Інколи всі психологічні фактори, які йдуть від працівника і визначають його поведінку, називають особистісними диспозиціями. Тоді говорять про диспозиційну та ситуативну мотивацію як аналог внутрішньої і зовнішньої детермінації поведінки [1].

Професійна діяльність підземних робітників пов'язана з екстремальними та шкідливими умовами праці, що передбачає соціально-психологічні обмеження, наявність фактора ризику. При цьому на людину впливає сім основних психогенних факторів: монотонія, просторові зміни і тимчасові структури, обмеження осо-

бистісно-значущої інформації, самотність, групова ізоляція і загроза життю. Шкідливі умови праці характеризуються наявністю шкідливих виробничих факторів, що перевищують гігієнічні нормативи і несприятливо впливають на організм працюючого.

Професію шахтаря вважають однією із найнебезпечніших й найбільш екстремальних, її вибирають наймужніші та найсміливіші люди. Це дуже важка праця, робітникам доводиться спускатися на велику глибину (від 800 м до 4 км) у так званий забій, де і відбувається видобуток. У шахтах працюють різні фахівці, у тому числі гірники, техніки, механіки, електрослюсарі, машиністи тощо.

Основою будь-якого виду професійної діяльності є:

- професійна складова,
- етична складова,
- психологічна складова.

Але аналіз різних видів професійної діяльності засвідчує, що значення, місце цих складових у них різне. Основою професіоналізму всіх видів діяльності є, безумовно, професійна складова – знання, уміння, навички у відповідній сфері професійної діяльності. Не зовсім визначеною та неоднозначною є роль етичної та психологічної складових – етичної та психологічної культури носія відповідної професії. У багатьох випадках дані аспекти професійної діяльності просто ігноруються, особливо в професіях, які відносяться до професійного типу «людина-техніка». Все це засвідчує суто технократичний підхід до поняття професіоналізму, недостатню увагу ціннісним, особистісним, психологічним засадам професійної діяльності людини та її життєдіяльності в цілому [2].

Деякі з виробничих факторів (це фактори середовища і трудового процесу), можуть викликати професійну патологію, тимчасове або стійке зниження працездатності, підвищити частоту соматичних і інфекційних захворювань, призвести до порушення здоров'я людини та її нащадків. Наявність факторів трудового процесу, які характеризують тяжкість фізичної праці в обсязі, що перевищує припустимі фізичні навантаження, дозволяє говорити про важку фізичну працю. Отже, зазначені чинники призводять до того, що діяльність шахтаря відбувається в умовах професійного стресу. Праця в умовах замкнутого простору, вугільного пилу, високих температур та психологічного очікування аварійної ситуації сприяють розвитку біологічного та психологічного стресу. Все це впливає на рівень небезпечності шахтарської праці.

Найвищою ефективності в трудовій діяльності людина досягає тоді, коли професія набуває для неї сенс. Зміст визначається особистісною значущістю професії для людини, упередженням особисто опосередкованим ставленням до праці. Для досягнення успіхів у професійній діяльності людина повинна вміти бачити все нові смисли професії. Відсутність такої здатності призводить до втрати інтересу до роботи і за найменших труднощів – до падіння ефективності діяльності й задоволеності працею.

Загалом, шахтарську діяльність можна розглядати з позицій функціонування шестистапної схеми організації, циклічно діючої двокільцевої, матричної, багаторівневої функціональної системи, до складу якої входять:

- а) механізм формування ставлення індивіда до ситуації, для розв'язання якої необхідна діяльність;
- б) механізм, що задає, програмує та зіставляє;
- в) механізм, що забезпечує корекцію як у середині кожного зі згаданих вище механізмів, так і в системі в цілому.

Механізм формування ставлення індивіда до ситуації, що пред'являється, містить когнітивну, емоційну та мотиваційну складові, на основі яких індивід виділяє себе як суб'єкта діяльності і визначає смисловою структуру та задачу дії. За даними науковців, усі складові можуть нормально функціонувати лише завдяки орієнтовному пошуку в діяльності та антиципації, які забезпечують обстеження ситуації, побудову програми дії, руху діяльності, контроль та корекцію прогнозованого результату [4].

На сьогодні професією шахтаря – людини, що безпосередньо займається видобутком будь-якої руди, складно назвати перспективною, що пов'язано, в першу чергу, з особливою небезпекою цієї роботи. Інша справа – спеціальності, пов'язані, наприклад, з пошуком або розробкою нових родовищ корисних копалин. Професія шахтаря складна й одноманітна, вона потребує визначених знань, міцного фізичного здоров'я, великого самовладання, терпіння, витримки і сили волі. Категорично не підходить людям, що бояться закритих просторів і мають проблеми з легенями. Щоб залучити робітників до цієї нелегкої праці, їм

пропонують підвищену оплату й різні соціальні пільги, а також ранній вихід на пенсію. Звернемося до інших чинників – особистісні якості працівників. Одним з таких є форма та характер професійної діяльності співробітників. З точки зору створення прогнозу щодо майбутнього розвитку підприємства потрібно обов'язково враховувати цей чинник, оскільки якість професійної діяльності впливає на рівень задоволеності потреб суспільства в досягненні результату. З точки зору кожної конкретної особи, професійна діяльність та її форма виступають джерелом його існування та засобом особистісної реалізації. Для здійснення професійної діяльності людина повинна володіти необхідною сумою знань та навичок, мати відповідні здібності та професійно важливі якості. Саме рівень розвитку усіх цих складових є визначальним як у професійному становленні особистості, так і в успішності результатів його діяльності та всього підприємства.

Висновки. Здійснивши теоретичний аналіз питання психологічних характеристик особистості працівників підприємств вугільної промисловості, ми дійшли наступних висновків:

1. Результати діяльності гірничодобувних підприємств становлять вагомую частину економіки нашої країни.
2. Ризиконебезпечний характер шахтарської праці посилюється під впливом чинників, які пов'язані з макросередовищем, організацією та особистістю працівника.
3. Проблема психологічної характеристики професійної діяльності шахтарів є мало розробленою в науці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баклицький І. О. Психологія праці: [посібн.] / І. О. Баклицький. – Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 512 с.
2. Климов Е. А. Как выбирать профессию / Е. А. Климов. – М.: Просвещение, 1990. – 159 с.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность // Психология личности: [Тексты] / Под ред.

Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыряя. – М.: Изд-во МГУ, 1982.

4. Малхазов О. Р. Психологія праці: [навч. посібн.]. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 208 с.

5. Управление персоналом: [энцикл. слов.] / под ред. А. Я. Кибанова. – М.: ИНФРА, 1998. – VIII, 453 с.

И. А. Андреева

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЧНОСТИ РАБОТНИКОВ ПРЕДПРИЯТИЙ УГОЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

В статье проанализирована специфика профессиональной деятельности работников горнодобывающей промышленности. Акцентировано внимание на психологических и психофизиологических особенностях шахтерского труда. Обозначены основные проблемы в изучении данного вопроса в современной науке.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, личность, экстремальные условия деятельности.

I. A. Andreyeva

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF COAL INDUSTRY WORKERS' PERSONALITY

The specificity of coal industry workers' professional activity is analyzed in the article. Special attention is paid to psychological and psycho-physical peculiarities of mining labor. Basic problems in studying this issue in modern science are specified as well.

The theoretical analysis of the noted issue gives an opportunity to make some conclusions. Firstly, the results of coal industry's activity hold a great part in the economics of our country. Secondly, the level of danger of mining labor

increases under the influence of factors related to macro-environment, organization and personality of a worker. Thirdly, the problem of miners' professional activity psychological characteristics is not investigated and developed in the modern science in a proper way.

Keywords: professional activity, personality, extreme conditions.

Подано до редакції 16.05.2013
